

Гоголь Наталія Валеріївна,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови,
літератури та методики навчання,
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕТИПІВ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Усвідомлення специфічності світогляду-сприйняття народу можливе лише на основі осягнення культурних смислів, символічних знаків та національних образів. Важливою ментальною ознакою українців є їхнє естетичне ставлення до світу в усіх сферах життєдіяльності. Архетипи народної культури є універсальними образами, сюжетами та мотивами, вони відображають базові структури людського досвіду й закорінені у фольклорі, міфології та традиціях. Народні архетипи, такі як образ матері, землі, вогню, води, дерева, мають глибокий зв'язок із українською історією, культурою та ментальністю.

Проблема відображення архетипів народної культури знайшла своє належне місце на уроках української літератури та в мистецькому контексті сучасних навчальних книг. Опанування учнями архетипів народної культури на уроках української літератури відіграє надзвичайно важливу роль у процесі формування юної особистості, адже саме під час вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі закладається фундамент для розуміння себе, власного коріння та свого місця у світі. Архетипи народної культури – це не лише частина нашої історії, але й потужний інструмент для побудови майбутнього, де кожен молодий українець зможе бути сильним, впевненим у собі та відкритим до світу.

У сучасних підручниках української літератури [2; 3; 4] з метою поглиблення уявлення учнів про образну природу українського фольклору його вивчення поєднується із мистецьким контекстом. В інформатиному, аналітичному та ілюстративному блоках навчальних книг представлено широкий пласт народної творчості та традиційної української культури. На сторінках чинних підручників відповідно до розгортання сюжету твору, в рубриках, запитаннях і завданнях до текстів уміщено довершені зразки

образотворчого мистецтва (К. Білокур, М. Примаченко, В. Шупляк, В. Проців, І. Рап'яник, І. Горобчук, А. Монастирський, С. Поляков, М. Пимоненко, І. Гончар, В. Томашевський, М. Прушковський, Т. Шевченко та ін.), що філігранно відтворюють фольклорні мотиви та народні сюжети.

Варто наголосити й на доцільності запитань і завдань, спрямованих на проведення мистецьких паралелей, зокрема жанрами усної народної творчості чи художньої літератури та довершеними зразками образотворчого мистецтва, у яких відтворено українські національні архетипи, як-от: архетип природи, із яким в народній творчості пов'язаний флористичний орнамент; архетип краси, що виявляється в естетиці українського традиційного та сучасного житла; архетип дому, в якому українська хата утілювала ідею родини, її зв'язків із пращурами й нащадками, архетип простору поза домом, який визначав приналежність родини до певного місця перебування у вигляді двору тощо. Тож, уміщені до чинних підручників української літератури запитання та завдання до суміжних образотворчостей спонукають учнів до широкого діалогу з текстом, дозволяють розглядати художній твір із його рецепціями в літературі чи фольклорі та інших видах мистецтва.

Сучасний підручник української літератури поєднує традиційне навчання з інноваційними технологіями. Використовуючи смартфони, учні можуть отримувати детальну інформацію про мистецькі надбання України. Це допомагає глибше зрозуміти ідейно-художній зміст фольклорних і літературних творів, провести мистецькі паралелі, застосовувати набуті інформаційно-комунікаційні компетентності для власного розвитку. Особливо варто відмітити дієвість цифрового додатку, наскрізно представленого на сторінках навчальних книг, у якому візуалізація інформативного матеріалу витончено й філігранно передає суголосні теми, що уплітаються в єдину канву сприйняття юними особистостями мистецьких шедеврів. Запропоновані для сприйняття твори різних видів мистецтва не тільки уможливлюють релаксаційну функцію, а й відкривають перед учнями зразки довершеного мистецтва. Так, наприклад, підлітки можуть поринути в світ музичного мистецтва: послухати концерти Ярослава Музики, гімн України у виконанні співаків-професіоналів чи всесвітньо відомого «Щедрика» у виконанні творчих колективів різних країн світу; українські народні пісні чи пісні літературного походження у виконанні

аматорських колективів або сучасних виконавців; помилуватися живописними полотнами українських художників тощо.

Цифровий додаток суттєво розширює можливості навчальної книги, сприяє формуванню в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності. Наприклад, на сторінках сучасних підручників запропоновані лише окремі живописні полотна Є. Гапчинської, В. Пузиркова, В. Крижанівського та ін., а в медіатеці учні можуть побачити цілу галерею мистецьких полотен українських художників, дізнатися про їхню творчу лабораторію. Також учні можуть переглянути низку кінофільмів, побачити опери та балети за творами українських письменників, дізнатися про міста, музеї, замки, історичні місця, пам'ятники монументальної архітектури України тощо [1, с. 186]. Безумовно, така розлога медіатека та запитання і завдання до неї сприяють формуванню вмінь учнів компетентно й цілеспрямовано орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, використовувати цифрові технології для власного розвитку та спілкування, активно застосовувати їх в навчанні та інших життєвих ситуаціях.

Отже, на уроках української літератури важливе значення має комплексний підхід у використанні культуротворчого впливу різних видів мистецтва, необхідних для формування в учнів цілісної художньої картини світу. Юний читач осягає ціннісний зміст тексту та суміжних образотворчостей, їх культурний пласт, вступає в діалог про світ, про людину, про культуру; у процесі цього діалогу формується особистість, її гуманне мислення, ціннісна система. Вивчення архетипів народної культури допомагає учням опанувати літературу не лише як окремий предмет, а як частину культурного контексту. Використання архетипів народної культури в ілюстративному матеріалі, методичному апараті сучасних навчальних книг, тематично-стильовій різноманітності пропонованих для розгляду фольклорних і художніх творах у єдності із суміжними образотворчостями сприяє інтенсифікації національної ідентичності юних читачів, спонукає їх до пізнання себе, свого характеру, своєї родини як частини нації, уможливорює пошанування національних традицій і культури.

Осмислення архетипів народної культури в мистецькому контексті сучасних підручників української літератури дасть можливість учителю-словеснику працювати творчо, широко застосовувати методи, прийоми, види та форми роботи з урахуванням змісту навчального матеріалу, використовувати

твори мистецтва з їх потужною силою емоційного впливу. Запропоновані інформаційні матеріали, різнорівневі запитання і завдання допоможуть учням досягнути промовисті виражальні художні деталі, які використали митці для втілення власних ідей та образів, призвичають їх не тільки аналізувати суміжні види мистецтва, а й осмислювати архетипи народної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Н.В. Відображення архетипів народної культури в підручниках української літератури з інноваційними технологіями: методичний аспект. *Moderní aspekty vědy: LII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. str. 408. С. 179–213. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/FMfcgzQZSjdHCGXcJprVKWdgDChCJNt?projector=1&messagePartId=0.1> (дата звернення: 16.01.2025).*
2. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. 256 с.
3. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2023. 256 с.
4. Яценко Т. Українська література: підруч. для 7 кл. закл. загальн. середн. освіти / Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Олеся Слижук, Ірина Тригуб. Київ: Грамота, 2024. 288 с.

Гоголь Максим Русланович,
аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Культурна компетентність є ключовим компонентом професійної підготовки майбутніх учителів-філологів, адже їхня діяльність безпосередньо пов'язана з передачею культурних цінностей через мову, літературу та культуру. У процесі навчання в ЗВО важливо забезпечити комплексний підхід